

Володимир ТЕРСЬКИЙ, Святослав ТЕРСЬКИЙ

З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІТОПИСНОГО ЗВЕНИГОРОДА*

Славний княжий Звенигород — головне місто Опілля і перша столиця Галицького князівства — займає поважне місце в історії Київської та Галицько-Волинської держав. Цим пояснюється та увага, яка надавалася дослідженню Звенигорода у працях українських, російських і польських істориків ХІХ—ХХ ст.

Зацікавлення історією Звенигорода у середині ХІХ ст. було викликане появою узагальнюючих історичних праць з історії України, Росії, Польщі та пробудженням національного життя українського народу.

Перше питання, яке постало перед істориками, було питання локалізації княжої столиці.

На території Галицької землі знаходиться кілька Звенигородів. Один з них розташований на Дністрі в усті річки Дзвинячки (тепер Борщівський район Тернопільської області), другий — над річкою Стрипою поблизу Бучача, третій — це гора Звенигород у комплексі давніх городищ над річкою Збручем, четвертий — Звенигород під Львовом¹.

У суперечці щодо місцезнаходження Звенигорода українські, російські та польські історики чітко розділились на дві групи. До першої, яка відстоювала думку, що в літописах йде мова про Звенигород на Дністрі, належали російські та польські вчені першої половини ХІХ ст. М. Карамзін (1828), М. Погодін (1844), М. Балінський та Т. Липинський (1845)². Згодом до них приєднався відомий у той час публіцист Ян Лям³.

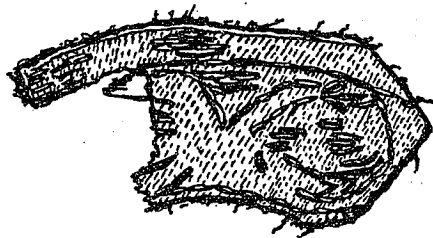
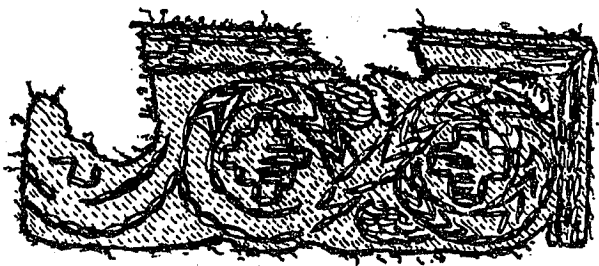
У числі перших, хто найбільш переконливо довів гіпотезу на користь Звенигорода під Львовом, були добре обізнані з конкретною історико-географічною ситуацією українські вчені А. Петрушевич та Д. Зубриць-

* Пропонована стаття є дещо зміненним і доповненим витягом із неопублікованої досі монографічної праці В. Терського, довголітнього працівника Львівського історичного музею (1959—1972 рр.), яка була написана ним у період роботи в музеї та захищена як кандидатська дисертація в Інституті археології НАН України у Києві 1981 р.

¹ Терський-Шеломянцев В. С. Исследования детинца Звенигорода Галицкого // Советская археология.— 1978.— № 1.— С. 205—207.

² Карамзин Н. М. История государства Российского: В 12 т.— СПб., 1852.— Т. 1; Погодин М. П. Исследования, заметки и лекции.— М., 1850.— Т. IV.— С. 169; Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym.— Warszawa, 1845.

³ Lam Jan. Dzwinoigród i Rożne pole.— Lwów, 1866.



Мал. 1. Рештки жіночого головного убору

кий⁴. Вони звернули увагу перш за все на той факт, що Звенигород під Львовом знаходиться над рікою Білкою, згаданою у літописі, від назви якої походить і назва розташованого поблизу села (тепер у Пустомитівському районі Львівської області).

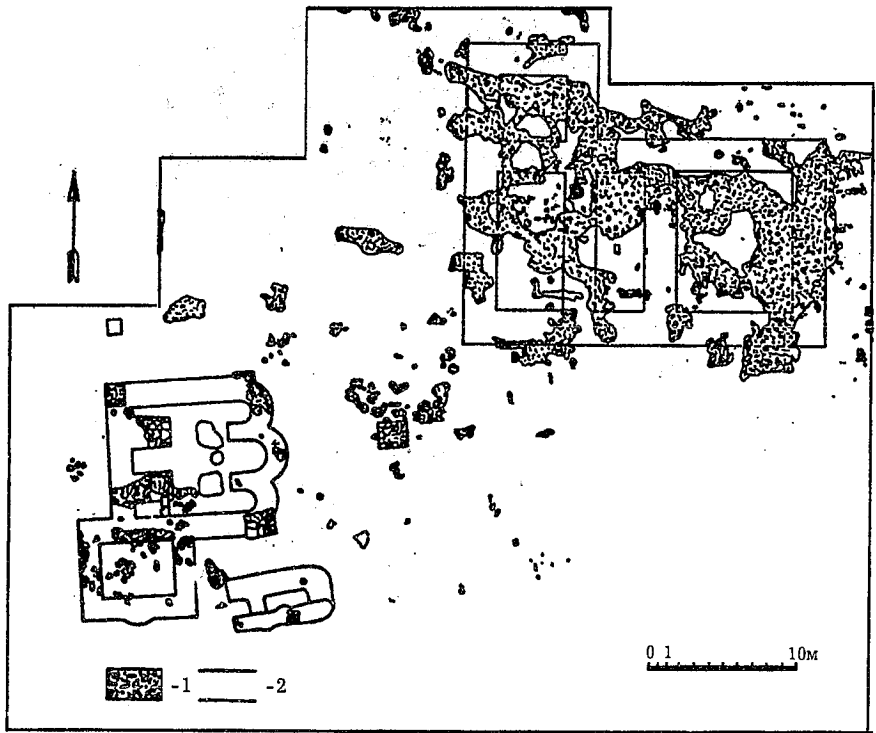
Далі, згідно з літописними даними, Звенигород знаходиться поблизу Гологорів і на ріці Дністер не згадується. Епізоди з відомого походу великого київського князя Всеволода на Звенигород у 1144 р. Денис Зубрицький пояснював також на підставі топографії сучасного йому Звенигорода під Львовом⁵.

Погляди Д. Зубрицького та А. Петрушевича відносно місцезнаходження літописного Звенигорода підтримав В. Ільницький, який також пояснював окремі літописні події топографічними даними Звенигорода під Львовом⁶. До цієї ж групи вчених належали російські історики

⁴ Зубрицький Д. История Древняго Галичско-Русского княжества.— Львов, 1852.— Ч. II; Szaraniewicz I. Trzy opisy historyczne Halicza.— Lwów, 1883.— S. 2—11.

⁵ Зубрицький Д. История Древняго Галичско-Русского княжества. — С. 58—59.

⁶ Ільницький В. Стародавній Звенигород.— Львів, 1861.— С. 35.



Мал. 2. План кам'яних фундаментів церкви і палацу на посаді Звенигорода.
Розкопки 1964—1973 рр.

XIX ст. М. Надеждин, К. Неволін та відомий галицький краєзнавець А. Шнайдер⁷.

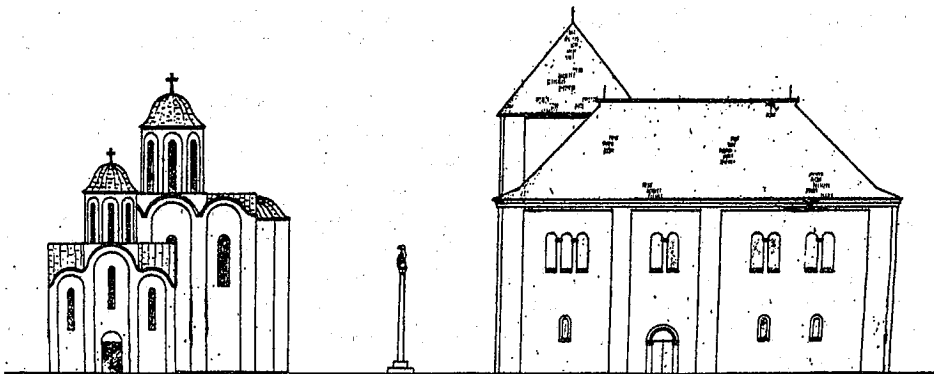
У середині XX ст. локалізація літописного Звенигорода на території сучасного однойменного села у Пустомитівському районі Львівської області була остаточно закріплена у працях офіційних радянських істориків М. Тихомирова, П. Раппопорта та інших⁸.

Але найпереконливішим аргументом цієї локалізації літописного Звенигорода виявились археологічні матеріали, зокрема, знахідки підвісних печаток від князівських грамот⁹, що, як відомо, трапляються у більшості

⁷ Sznajder A. Dzwinoigród pod Lwowem // Dodatek do „Gazety Lwowskiej”.— 1872.— S. 151—255.

⁸ Тихомиров М. Н. Древнерусские города.— М., 1956.— С. 334—335; Раппопорт П. А. Военное зодчество западнорусских земель (X—XIV вв.).— М.-Л., 1967.— С. 25; Ратич О. О. Давньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР.— К., 1957.— С. 22—23.

⁹ Грушевський М. С. Печатка митрополита Константина з Звенигорода // Записки НТШ.— Львів, 1899.— Т. 22.— С. 1—2; Шеломянцев-Терский В. С. Новые находки печатей летописного Звенигорода // Нумизматика и сфрагистика.— К., 1968.— Вып. 3.— С. 163—168.



Мал. 3. Реконструкція кам'яної церкви (св. Богородиці ?) та князівського палацу.
(за І. Могитичем)

випадків на території столичних міст. На сьогодні завдяки багаторічним плановим дослідженням, проведеним у Звенигороді археологічними експедиціями Львівського історичного музею та відділу археології Інституту суспільних наук АН УРСР (тепер Інститут українознавства НАН України), під час яких знайдено великий археологічний матеріал, у тому числі рештки архітектурного ансамблю з церквою та князівським палацом, літописний Звенигород остаточно локалізовано.

Найраніші відомості про знахідки та ототожнення археологічного матеріалу зі Звенигорода знаходимо узагальненими у згаданій статті А. Шнайдера „Dzwinogród pod Lwowem“ (1872). Автор наводить дані з календаря Дуньчевського за 1749 р. про тисячу возів з кістками, що вивозились із княжого дитинця Звенигорода під час спорудження на початку XVIII ст. бастионного замку Адама Сенявського. Тоді ж у валі (чи греблі?) з боку села Водників було видобуто „мармуровий“ саркофаг з чоловічим похованням довжиною 8, 5 ліктів (близько 3,5 м). За часів А. Шнайдера у Звенигороді ще зберігалась пам'ять про згадану в літописі Богородичну церкву, яка існувала там у княжі часи. Тоді на її місці ще стояв невеликий кам'яний хрест¹⁰. Виявлені на початку XVIII ст. речі та інші пам'ятки минулого зробили велике враження на сучасників. На знак пошани до славної давнини А. Сенявський наказав вибити пам'ятну плиту, текст якої наводиться у роботі А. Шнайдера. Золоті та срібні речі, зібрані під час земляних робіт у Звенигороді наприкінці XIX ст., ще зберігались у музеї археології при бібліотеці Оссолінських у Львові¹¹. Вони походили переважно з могильників княжої доби, розташованих у північній та східній частинах села.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. з'являлися окремі повідомлення та спеціальні роботи про нові археологічні знахідки у Звенигороді Ісидора Шараневича, Михайла Грушевського, Володимира Гре-

¹⁰ Sznajder A. Dzwinogród pod Lwowem.— S. 229—237.

¹¹ Там само.

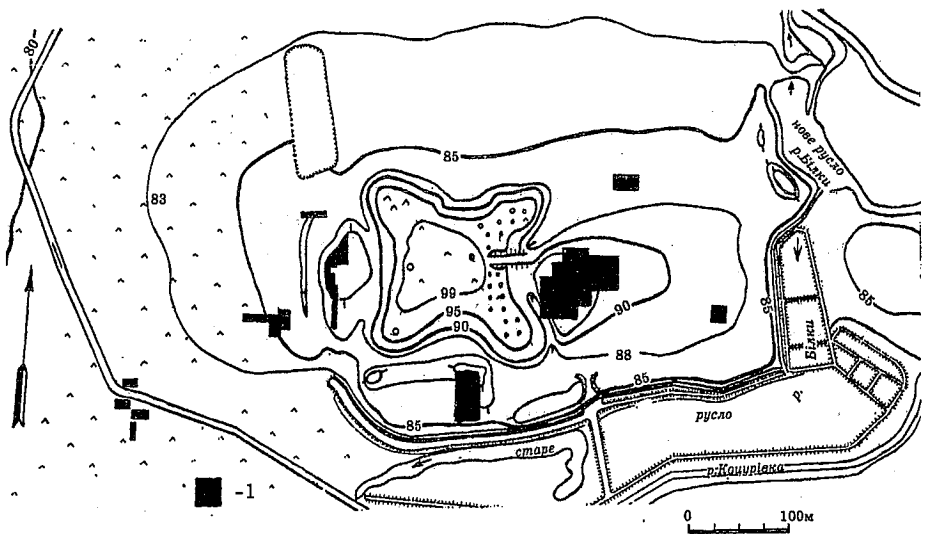
беняка, Богдана Януша (Василя Карповича) та інших. У цей період за княжим містом закріпилася в українській літературі назва „наші міні-атюрні Помпеї“.

Як звід археологічних пам'яток, відомих на початок ХХ ст., можна розглядати книгу Б. Януша „Zabytki przedhistoryczne Galicyji Wshodniej“, а також „Słownik geograficzny ziem polskich i innych krajow słowiańskich“¹².

Найбільш детальним аналізом письмових та археологічних джерел відрізнялася від інших робіт цього періоду стаття М. Грушевського „Звенигород галицький“, опублікована у „Записках Наукового товариства імені Шевченка“¹³. Велику увагу дослідник приділив бронзовим та кам'яним хрестикам, енкалпіонам та іншим знахідкам із музейних та приватних колекцій, які характеризували Звенигород під Львовом як літописну княжу столицю.

Стаття М. Грушевського була аргументованою відповіддю польським історикам, які за всяку ціну тенденційно прагнули довести, що згаданий у літописі Звенигород не може знаходитись під Львовом, а лише у Звенигороді на Дністрі¹⁴.

Перші публікації археологічних матеріалів зі Звенигорода, які супроводжувалися якісними ілюстраціями, досі зберігають свою наукову вар-

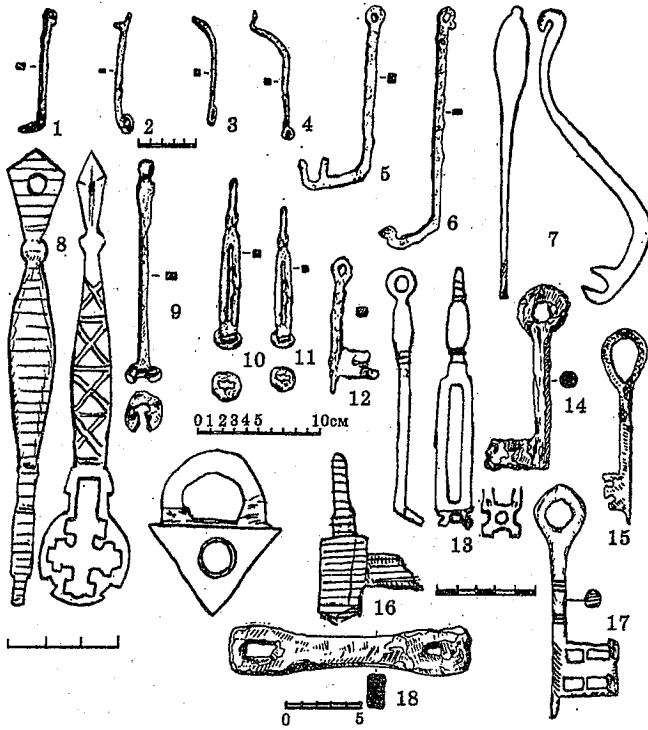


Мал. 4. План укріпленої частини княжого міста з позначенням дослідженої площі (станом на 1974 р.)

¹² Słownik geograficzny ziem polskich i innych krajow słowiańskich.— Т. II.— Warszawa, 1881.— S. 310; Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicyji Wshodniej.— Lwów, 1918.

¹³ Грушевський М. С. Звенигород Галицький // Записки НТШ.— 1899.— Т. 31—32.— С. 1—28.

¹⁴ Lam Jan. Dzwinoogród i Rożne pole.



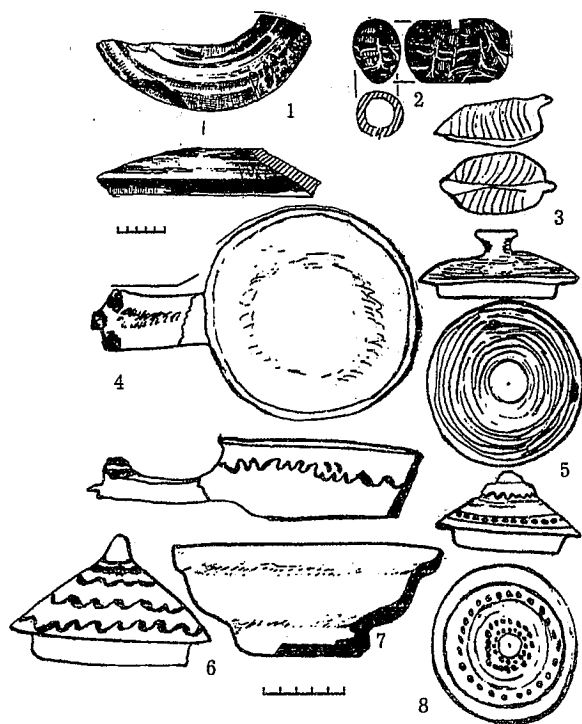
Мал. 5. Ключі та замки з посаду Звенигорода

тість, оскільки через втрату у музеях деяких цінних експонатів статті залишаються основним джерелом, що засвідчує їхнє існування.

Поряд з археологічними знахідками, здобутими випадково, цінним матеріалом у публікаціях про Звенигород XIX — початку XX ст. є топографічні описи його території. За майже два століття активного господарювання, найспустошливішим з яких було господарювання часів колгоспу, з ландшафту княжої столиці було стерто майже всі видимі на поверхні сліди культових пам'яток та оборонних укріплень. Одним з перших, хто зрозумів важливість топографічного та топонімічного опису даних про княжий Звенигород, був Василь Ільницький. Він правильно визначив місце знаходження дитинця міста — там, де А. Сенявський спорудив бастионне замчище, наніс на план існуючі на той час вали та визначив місце головного в'їзду зі заходу і ще трьох допоміжних в'їздів з південного та південно-західного боків¹⁵.

У 1906 р. Кароль Нотц у літературно-науковому додатку до газети „Kurjer Lwowski“ опублікував карту Звенигорода 1766 р. з чітко позначеними житловими кварталами містечка того часу.

¹⁵ Ільницький В. Стародавній Звенигород.— С. 20—26; Див. також: Sznajder A. Dzwiniogród pod Lwowem.

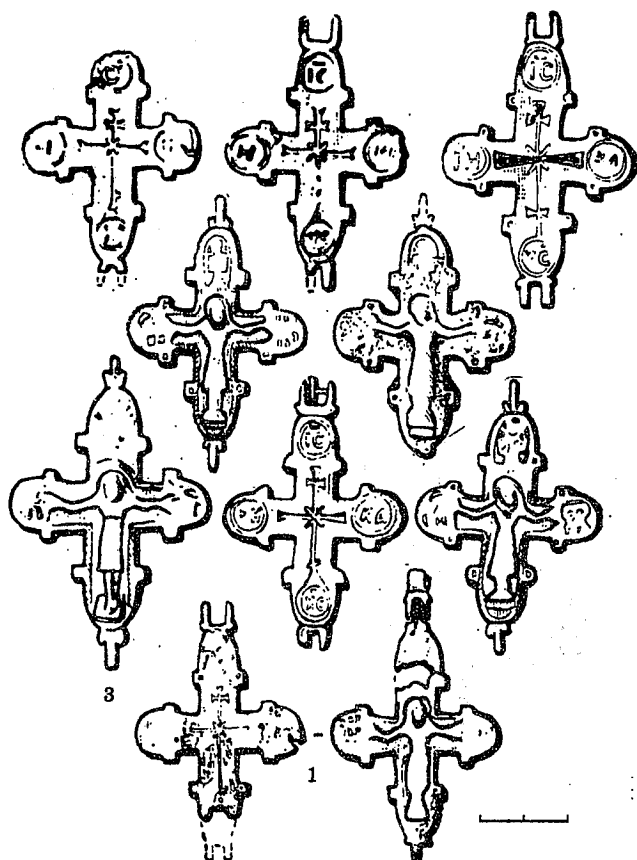


Мал. 6. Керамічні вироби

Найдетальніший топографічний та топонімічний опис Звенигорода разом з його околицями здійснив на початку 1930-х рр. відомий західноукраїнський археолог Лев Чачковський. Його методика, вироблена під час обстежень території літописних княжих столиць Галича, Теремовлі, Белза та Буська, дала змогу з максимальною повнотою зафіксувати всі деталі ще збереженої у той час на поверхні землі та в народній пам'яті стародавньої топографії княжого міста. Поряд зі збором поверхневого археологічного матеріалу Л. Чачковський протягом ряду років вів переписку з місцевими любителями археології мешканцями Звенигорода М. Микелітою та І. Білінкевичем стосовно випадкових археологічних знахідок на городищі. Він був також автором широковідомого детального плану Звенигорода з позначенням його оборонних ліній, на той час ще, очевидно, помітних¹⁶. Рукопис його роботи „Княжий Звенигород“ обсягом 32 машинописні сторінки, на жаль, до сьогодні не опублікований¹⁷.

¹⁶ Терський-Шелом'янець В. О. Дослідження посаду літописного Звенигорода // Археологія.— 1978.— № 27.— С. 87, мал. 1.

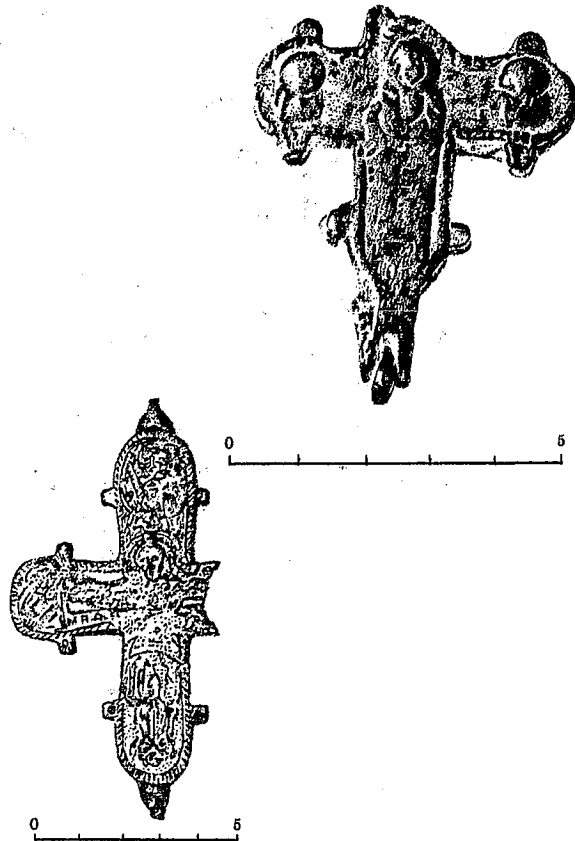
¹⁷ Чачковський Лев. Княжий Звенигород.— Львів, 1932.— 32 с. (машинопис) // Зберігався у архіві Інституту суспільних наук АН УРСР разом з перепискою Л. Чачковського з аматорами археології.



Мал. 7. Бронзові хрести-енколпіони з могильників

Услід за Л. Чачковським, який був сумлінним збирачем історіографічного, колекційного, топографічного та топонімичного матеріалу про княжі столиці, завжди йшов відомий на той час не лише в Західній Україні спеціаліст передовсім з урбаністичної археології, директор музею НТШ Ярослав Пастернак. У 1937 р. він вперше в історії дослідження Звенигорода вів фахові спостереження за земляними роботами на городищі та рятівні розкопки на території дитинця. У процесі цих досліджень було виявлено культурний шар рубежу XI—XII ст. та сліди „колишньої двірської церкви“ у вигляді підлоги з керамічних полив'яних плиток княжої доби¹⁸. У 1994 р. археологічна експедиція Львівського історичного музею під час розкопок кладовища княжої доби натрапила на долівку, мабуть, цієї ж

¹⁸ Pasternak J. Moje badania terenowe w r. 1937 // Z otchłania wieków.— 1938.— Т. XIII.— S. 196; Пастернак Ярослав. Археологія України.— Торонто, 1961.— С. 644—647; Пастернак Я. Княжий Звенигород // Літературно-науковий додаток „Нового часу”— 1938.— 6 січ.



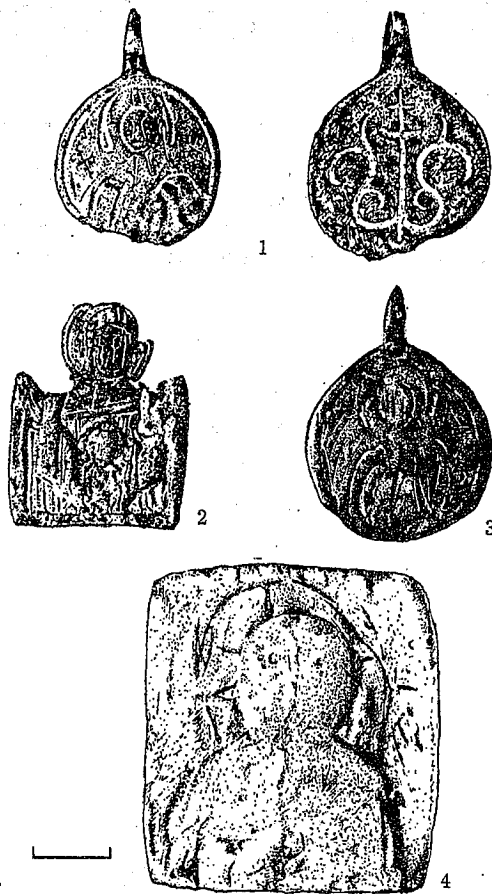
Мал. 8. Фрагменти бронзових енколпіонів з культурного шару Звенигорода

культової споруди, завершити дослідження якої Я. Пастернакові так і не вдалося. Запланована на 1938—1939 рр. археологічна експедиція у Звенигород, можливо, у зв'язку з грандіозними відкриттями у Галичі, так і не відбулась. У капітальній монографії „Археологія України“ та в ряді статей, опублікованих Я. Пастернаком на еміграції, робилися спроби подати узагальнюючі відомості про княжий Звенигород та його передмістя, що не втратили своєї актуальності дотепер¹⁹.

Недостатня археологічна вивченість Звенигорода до початку 1950-х рр. не була перешкодою для спроб ряду істориків оцінити значення та роль княжої столиці в історії України. Так, у книзі про найдавніше минуле Львівської землі Б. Януш висунув цікаву, хоч і дискусійну версію про Львів, що став спадкоємцем сусіднього Звенигорода²⁰. Ця версія була

¹⁹ Напр., стаття у кн.: Влох М. Виньки, Звенигород, Унів та довкілля села. Істори-ко-мемуарний збірник.— Чикаго, 1970.— С. 25—29.

²⁰ Janusz B. Z prazdiejów ziemi Lwowskiej.— Lwów, 1913.— S. 82—86.



Мал. 9. Іконки:

1—3 — бронзові; 4 — кам'яна

повторена у статті, надрукованій українською мовою під його справжнім прізвиськом²¹.

Певні деталі, що стосуються археологічних пам'яток та історії Звенигорода, знаходимо в популярних книжечках, виданих як краєзнавчі нариси у Львові в 1927 та 1959 рр.²²

Систематичні археологічні дослідження почалися у Звенигороді з 1953 р. силами наукових працівників Львівського історичного музею²³. Так, про-

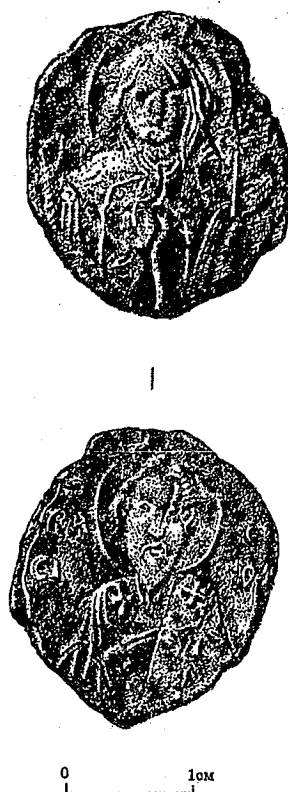
²¹ Карпович В. Старий Львів. Княжа доба (XIII—XIV ст.) // Стара Україна.— 1924.— Ч. 1.— С. 6—8; 101—104.

²² Голубець М. Белз — Буськ — Звенигород.— Львів, 1927; Грабовецький В. В. Звенигород.— Львів, 1959.— 67 с.

²³ Свешніков І. К. Археологічні роботи Львівського історичного музею в 1952 — 1957 рр. // Археологічні роботи музею в 1952—1957 рр.— Львів, 1959.— С. 15—17.

тягом 1953—1955 рр. роботами комплексної звенигородської археологічної експедиції під керівництвом І. Сवेशнікова було досліджено два могильники, розташовані в урочищах Загумінки та Гоева Гора, а також частково городище Звенигорода та один з його посадів в урочищі Загородище. В урочищі Гоева Гора протягом 1954—1955 рр. було відкрито 65 поховань, датованих XI—XIII ст.*

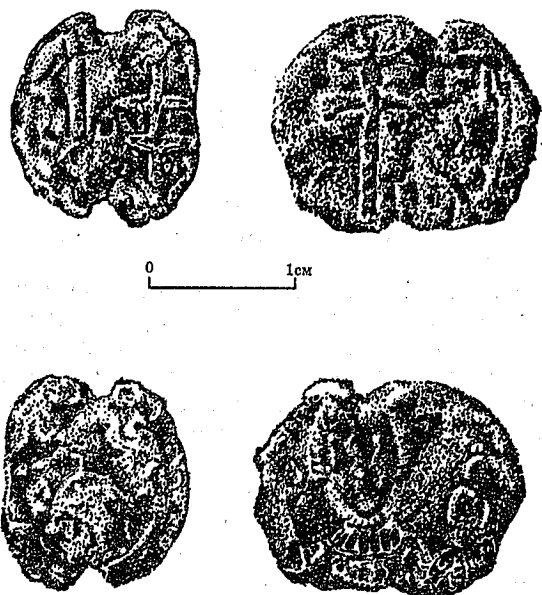
У той же час на городищі було досліджено напівземлянку, перерізану ровом під фундамент колгоспного хліва²⁴. Розкопом у північно-східній частині городища у 1954—1955 рр. було відкрито три напівземлянки і три господарські ями, виявлено слід оборонного рову, який автор розкопок



Мал. 10. Свинцеві підвісні печатки (буллі)

* Археологічні розкопки в Звенигороді проводились у 1953—1964 рр. Львівським історичним музеєм під керівництвом І. Сवेशнікова, Г. Власової та В. Терського, а в 1965—1969 і 1971—1973 рр. — Інститутом суспільних наук АН УРСР під керівництвом О. Ратича та В. Терського.

²⁴ Сवेशніков И. К. Исследования в с. Звенигороде Львовской обл. // Краткие сообщения ИА АН СССР.— М., 1955.— Вып. 4.— С. 116—118.



Мал. 11. Свинцеві підвісні печатки (булли)
(продовження)

Г. Власова відносить до раннього етапу заселення городища²⁵. В урочищі Загородище безпосередньо за західним валом у 1955 р. експедицією Львівського історичного музею були відкриті рештки двох напівземлянкових споруд та ковальський горн.

У 1958 р. під час земляних робіт, що проводились колгоспом імені Т. Шевченка на території городища поблизу його північно-західного валу, було знесено бульдозером верхні шари землі на площі 40 м² і таким чином відкрито новий могильник²⁶. Серед знахідок цінними є рештки вишивки, що прикрашала головний убір звенигородчанки XII ст. (мал. 1).

У 1959 р. в урочищі Загородище Г. Власовою проводилися розкопки посаду Звенигорода і було виявлено сліди шевського та деревообробного ремесла²⁷.

У 1960 р. Г. Власова дослідила на північній околиці Звенигорода курган княжої доби²⁸, а також почала дослідження за участю В. Терського західної частини дитинця городища.

²⁵ Власова Г. М. Мастерские костерезов в Звенигороде // Записки Одесского археологического общества.— 1967.— Т. 35.— С. 228—235.

²⁶ Власова Г. М., Возницький Б. Г. Нові знахідки древньоруських пам'яток в с. Звенигороді Львівської обл. (машинопис) // Державний архів Львівської області, ф. 2591, оп. 1, спр. 282, арк. 1.

²⁷ Терський-Шелом'янець В. С. Дослідження посаду літописного Звенигорода.— С. 86—93.

²⁸ Власова Г. М. Отчет экспедиции о раскопках Львовского исторического музея в с. Звенигороде в 1960 г. // Науковий архів Інституту археології НАН України, ф. 1961/48.

Протягом 1962—1964 рр., а також у 1969 р. В. Терський самостійно продовжував дослідження західної частини городища та посаду в урочищі Загородище, де ним були відкриті три напівземлянки, пов'язані зі залізобудовним промислом²⁹, а також цілий комплекс виробничих печей, належних, очевидно, до княжого двору. Повна інформація про відкриття на цьому посаді не була опублікована і знаходиться у наукових звітах³⁰.

У 1969 р. В. Терський завершив дослідження західної частини дитинця, відкривши тут рештки 38 наземних жител княжої доби. Від них збереглися круглі виліплені з глини печі, шматки глиняної обмазки та сліди дерев'яних конструкцій³¹.

У 1971 р. О. Ратич спільно з архітектором І. Могитичем завершили дослідження монументальних споруд Звенигорода (поряд із залишками церкви)³² (мал. 2, 3). І далі увага дослідників була звернена на дослідження урочища Острови, що на відстані 1,5 км південно-східніше городища. Тут було знайдено велику кількість полив'яних керамічних плиток, очевидно, решток від ремонту підлоги розташованої неподалік церкви, а також відкрито поховання княжої доби³³.

У південній частині городища в 1973 р. були досліджені залишки восьми наземних (XII—XIII ст.) і трьох напівземлянкових жител (X—XI)³⁴.

Таким чином на території Звенигорода від 1953 по 1973 р. було досліджено 6055 м² площі, з них на городищі і посадах 4185 м², 1870 м² — у передмістях Звенигорода. Відкрито 89 житлових та господарських приміщень та багато інших пам'яток матеріальної культури.

В процесі археологічних досліджень Окольного города та посадів зібрано значний речовий матеріал, що різнобічно характеризує матеріальну культуру мешканців Звенигорода. Переважна більшість цих експонатів зберігається у фондах Львівського історичного музею (мал. 5—11).

У 1978 р. заїгн Львівської обласної експедиції Інституту суспільних наук АН УРСР та Львівської обласної організації Товариства охорони пам'яток історії і культури завершив розкопки виявленої у 1977 р. дерев'яної церкви в урочищі П'ятницьке у східному передмісті Звенигорода³⁵. Виявлення церкви не було несподіванкою, оскільки ще в 1886 р. на цьому місці були знайдені кам'яні блоки та велика кількість глиняних полив'яних плиток³⁶.

* Після трагічної смерті Г. Власової 27 липня 1962 р.

²⁹ Терський-Шелом'янцев В. С. Дослідження посаду літописного Звенигорода.— С. 86—93.

³⁰ Терський В. С. Звіти про розкопки літописного Звенигорода в 1962, 1963, 1964, 1969 рр. згідно з отриманими Відкритими листами // Науковий архів Інституту археології НАН України, ф. 1964/64, 1969/63.

³¹ Терський-Шелом'янцев В. С. Исследования детинца Звенигорода Галицкого.— С. 206—215.

³² Ратич О. Літописний Звенигород // Археологія.— 1973.— № 12.— С. 87—94, мал. 2.

³³ Ратич А. А., Шелом'янцев-Терський В. С. О работах Звенигородской экспедиции // Археологические открытия 1973 года.— М., 1974.— С. 333—334.

³⁴ Там само.

³⁵ Иоаннисян О. М., Могитич И. Р., Свешников И. К. Церковь Параскевы Пятницы в Звенигороде на Белке — памятник деревянного зодчества домонгольской Руси // Памятники культуры. Новые открытия.— Л., 1983.— С. 494—507.

³⁶ Грушевський М. Звенигород Галицький.— С. 27.

Рештки цієї церкви, спаленої, очевидно, на початку 1241 р. татаро-монголами, згідно з повідомленням авторів розкопок³⁷, сильно пошкоджені кладовищем, час існування якого визначають дві польські монети XV та XVII ст. Контури церкви вдалося простежити на площі поширення тонкого шару (до 2 см) жовтої глини, покладеної на чорнозем, який слугував підготовкою під підлогу церкви.

У 1982 р. в низовині, яка розділяє сучасне село на дві частини, на місці, де меліораторами раніше були зафіксовані сліди дерев'яної забудови, І. Свешніков почав дослідження північно-східного передмістя Звенигорода, загальна площа якого складає близько 10 га³⁸.

За три сезони розкопок на передмісті розкрито і частково досліджено 1158 м² площі, виявлено замощену деревом дорогу, 15 житлових і господарських споруд³⁹.

У 1994 р. розкопки на дитинці та згаданому передмісті Звенигорода продовжила експедиція Львівського історичного музею. Найцікавішими знахідками цього польового сезону були долівка дерев'яної тризрубної церкви княжої доби, вперше зафіксована, очевидно, ще в 1937 р. Я. Пастернаком, та рештки, можливо, склоробної майстерні*.

Література про археологічні дослідження Звенигорода 1953—1994 рр. нараховує понад півсотні публікацій. Про дослідження могильників Звенигорода писали Г. Власова та Б. Возницький, а згодом В. Гупало⁴⁰, про укріплення — П. Раппопорт, В. Терський, а згодом В. Черноус⁴¹, про житла — О. Ратич, В. Терський, Р. Могитич та І. Свешніков⁴². Про костерізнi майстерні у Звенигороді опублікувала статтю Г. Власова⁴³, а про нові знахідки підвісних печаток до князівських грамот В. Терський⁴⁴. Сенсаційною знахідкою була грамота на березовій корі (бересті),

³⁷ Иоаннисян О. М., Свешников И. К., Могитич И. Р. Работы Звенигородского отряда // Археологические открытия 1977 года.— М., 1978.— С. 333.

³⁸ Свешніков І. К. Дослідження пригорода літописного Звенигорода // Вісник Академії наук Української РСР.— 1985.— № 11.— С. 39.

³⁹ Там само.— С. 40.

* Визначення історика скла С. Мартинюка.

⁴⁰ Власова Г. М., Возницький Б. Г. К исследованию северо-западной части летописного Звенигорода // Краткие сообщения о полевых археологических исследованиях Одесского государственного университета им. И. Мечникова и Одесского археологического музея.— Одесса, 1961.— С. 115; Гупало В. Д. Могильники Звенигорода // Задачи Советской археологии. Тезисы докладов.— М., 1987.— С. 88—89.

⁴¹ Раппопорт П. А. Военное зодчество западноукраинских земель (X—XIV вв.).— С. 25—26; Терський-Шелом'янцев В. С. Исследования детинца.— С. 207—208; Черноус В. О., Могитич Р. І. Літописний Звенигород // Пам'ятки України.— 1986.— № 3.— С. 42—44.

⁴² Ратич А. А., Шелом'янцев-Терський В. С. Особые печи в древнем Звенигороде на Белке // Археологические открытия 1971 года.— М., 1972.— С. 233—234; Шелом'янцев-Терський В. С. З історії давньоруського міста Звенигорода (за матеріалами археологічних досліджень) // Київська Русь: історія, культура, традиції.— К., 1982.— С. 20—28; Свешніков І. К. Исследование пригорода древнерусского Звенигорода // Труды V Международного конгресса археологов-славистов.— Т. 2.— С. 143—145.

⁴³ Власова Г. М. Мастерские костерезов в Звенигороде.— С. 228—235.

⁴⁴ Терський-Шелом'янцев В. С. Новые находки печатей из летописного Звенигорода.— С. 163—168.

опублікована І. Свешніковим⁴⁵. Підсумковими статтями про результати проведених розкопок на городищі Звенигорода можна розглядати роботи О. Ратича, В. Терського та І. Свешнікова⁴⁶.

Велика кількість статей у популярних журналах та газетах порушують питання про необхідність проведення рятівних розкопок пам'яток Звенигорода та заборони будівництва на території городища⁴⁷.

Таким чином, древня княжа столиця Звенигород має заслужено велику і багату історію вивчення. Суспільне значення археологічних досліджень ушлявленого в історії України міста важко переоцінити. Цим і пояснюється та увага, якою протягом майже трьох століть були оточені руїни „наших мініатюрних Помпей“.

Volodymyr TERS'KYI, Sviatoslav TERS'KYI

ON THE HISTORY OF EXPLORING THE ANNALISTIC ZVENYHOROD

Zvenyhorod was one of the main capitals of the Halych principality. At present it is a well-known archaeological monument of the early medieval period (10 th—13 th c.) in Western Ukraine. The article contains a review of earlier explorative studies of Zvenyhorod covering the period of nearly 200 years. Three main periods in the studies of this monument to the past have been distinguished. The first period (18 th—19 th c.) covers the description of casual archaeological artefacts and the launching of the discussion as to the correlation of the monument with the annalistic data on Zvenyhorod in chronicles.

In the second half of the 19 th c. archaeologists A. Schneider, I. Sharanevych, M. Hrushevs'kyi had finally located the annalistic Zvenyhorod on the territory of the village of the same name situated on the Bilka River on the outskirts of Lviv. In 1920 s—1930 s the archaeologists L. Chachkovs'kyi and Yu. Pasternak made a careful study of the historical topography of the town, pioneering archaeological excavations there.

The third period (20 th c.) is characterized by the systematic archaeological excavations of the main constituent parts of the ancient town. These excavations have been carried out by I. Sveshnikov, H. Vlasova, V. Ters'kyi a. o.

⁴⁵ Свешніков І. Звенигородські грамоти на бересті // Дзвін.— Львів, 1990.— № 6.— С. 127—131.

⁴⁶ Ратич О. О. Літописний Звенигород.— С. 87—94; Шелом'янець-Терський В. С. З історії давньоруського міста Звенигорода (за матеріалами археологічних досліджень).— С. 20—28; Шелом'янець-Терський В. С. Некоторые итоги археологического изучения древнего Звенигорода // Древнерусский город (Материалы Всесоюзной археологической конференции, посвященной 1500-летию города Киева).— К., 1984.— С. 148—149; Свешніков І. К. Древнерусский город Звенигород и его торговые связи с Востоком // VI Международный конгресс славянской археологии. Тезисы докладов советской делегации.— М., 1990.— С. 195—197.

⁴⁷ Напр.: Терський В. С. Місто під землею // Вільна Україна.— 1964.— № 35.— 18 лют.; його ж. Археологічні розкопки літописного Звенигорода під Львовом // Вісті з України.— 1965.— № 48.— Лист.; його ж. Духовне багатство народу // Вільна Україна.— 1966.— № 231.— 23 лист.; його ж. Археологічні пам'ятки — здобутки народу // Вільна Україна.— 1971.— № 25.— 2 лют.; його ж. Археологічні розкопки літописного Звенигорода // Робітнича газета.— 1971.— 20 серп.